

החידוש היומי

חידוש יומי בדף היומי

דאטיא מדרשא חביבא ליה או כי פתח בדאורייתא פתח

בריש מסכת יבמות (ב.) שנינו: חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וכו', ומונה המשנה את חמש עשרה הנשים: בתו, ובת בתו, ובת בנו וכו'. והגמרא (ב:) דנה בסדר הבאת הנשים במשנה: מכדי כולהו מאחות אשה ילפינן [- כמבואר בהמשך הסוגיא שם], ליתני אחות אשה ברישא. וכי תימא תנא חומרי חומרי נקט ורבי שמעון היא דאמר שריפה חמורה [- ולכן נקט תחילה את בתו ובת בתו וכו'] שדינא בשריפה, לפי שנקט תחילה את החמורים, ולדעתו שריפה היא המיתה החמורה ביותר, אי הכי ליתני חמותו ברישא - דעיקר שריפה בחמותו כתיבא. ועוד, בתר חמותו ליתני בלתו, דבתר שריפה סקילה חמורה. ומסיקה הגמרא: אלא, בתו כיון דאטיא מדרשא חביבא ליה. דהיינו שהקדימה המשנה את דין בתו לשאר הנשים, כיון שדין בתו אינו מפורש בכתוב אלא נלמד מדרשה, ולכך חביב דין זה על התנא ולכן הקדימו תחילה.

וכך מעתיק רבי ישועה בן יוסף הלוי בספרו הליכות עולם, כלל זה (שער שלישי פ"ב אות יט): אורחיה דתנא למינקט ברשיא מה דאטי מדרשא, והדר מייתי מאי דכתיב בהדיא בקרא. וטעמא, משום דהאי דאטי מדרשא חביבא ליה טפי ומקדימו. כגון בריש יבמות, חמש עשרה נשים, בתו ובת בתו וכו', ומפרש בגמרא דהאי דאקדים בתו משום דאטיא מדרשא חביבא ליה ואקדמה.

והבית יוסף בחיבורו כללי הגמרא על הליכות עולם, העיר על כלל זה, שהרי בכמה מקומות אמרו בגמרא, "תנא כי פתח בדאורייתא פתח" [כמו שמצאנו בנדרים (ג.): מפתח פתח בכינויים דאורייתא ברישא, והדר מפרש ידות דאטיין מדרשא], ואם כן נמצא ששני כללים אלו סותרים לזה, ומהו הכלל בזה, אימתי פותח התנא בדאורייתא ואימתי פותח דוקא בדרבנן משום דאטיא מדרשא חביבא ליה.

וביאר הר"י קארו שיש לחלק בענין זה בין שני מקרים. כאשר בהתחלה כולל התנא את כל הדברים יחד - את הכתובים בתורה ואת שאינם כתובים - ואחר כך חוזר ופורט, אזי אנו אומרים שהתנא מקדים את החביב לו תחילה, דהיינו את הדין הנלמד מדרשה ולא מעיקר הפסוק. שונה מכך מקרה בו התנא מתחיל מיד ופורט את הדינים, שאז אומרים כי פתח בדאורייתא פתח. ולכן במסכת יבמות שתחילה מצוין התנא לדינים הכללי של כל ט"ו הנשים, לכן בעת פריטת שמותיהם פותח התנא בביתו הנלמד מדרשת הכתוב וחביבה לו. וביאור החילוק פשוט, כי באמת אין דרך שיעסוק התנא בדינים הנלמדים מדרשה לפני שהזכיר עצם קיום הדין מדאורייתא, ולכן פותח התנא בדין דאורייתא, אלא שאחר שכבר הזכיר שכך הדין מדאורייתא, ובא לפרוט את פרטי הדין - אז יכול שפיר להקדים את הנלמד מדרשה לרוב חביבותו.

קושיית היבין שמועה שקושיית הבית יוסף וחילוקו הם קושיית ויישוב הגמרא בנזיר

והנה במשנה הפותחת את מסכת נזיר (ב.) תנן: כל כינויי נזירות כנזירות [- כגון שאמר נזיק, נזיח, פזיח], האומר 'אהא' - הרי זה נזיר [- דידות נזירות כנזירות, וכשם שאוחז אדם בבית יד של כלי ומגביה את הכלי עצמו, כך זה כיון דאמר אהא הרי זה נזיר. רש"י]. ובגמרא (שם): פתח בכינויין ומפרש ידות. אמר רבא ואיתימא כד, חסורי מחסרא והכי קתני, כל כינויי נזירות כנזירות וידות נזירות כנזירות ואלו הן ידות האומר אהא הרי זה נזיר. ומקשה הגמרא: ולפרוש כינויי ברישא, וכו"נ הגמרא בענין זה, ומסיקה (ב.): אלא היינו טעם, ידות הואיל ואטיין ליה מדרשא חביבין ליה. ומקשה הגמרא, שאם כן היה ראוי שיזכירם תחילה ומדוע הזכיר תחילה דין כינויי נזירות, ורק פירש מהם ידות קודם שפירש מהם כינויים. ומיישבת הגמרא: תנא כי מתחיל מתחיל בעיקר קרבן, ולענין פירושי מפרש ידות ברישא.

וכן איתא בגמרא בנדרים (ג.) לחד מ"ד: ידות אידי דאטיין מדרשא מפרש להון ברישא. וליפתח הדין ברישא. מיפתח פתח בכינויין דאורייתא ברישא, והדר מפרש ידות דאטיין ליה מדרשא. ופירש הר"ן: כי פתח פתח בכינויין דאורייתא, שכן דרך התנא להתחיל בדברים הידועים והפשוטים, ע"כ. ולפי זה למדנו ביאור אחר קצת בטעם חילוקו של הבית יוסף, שיש להקדים תחילה את הדין דאורייתא שהוא הדין הידוע והפשוט.

על פי גמרא זו תמה רבי שלמה אלגאזי בפירושו יבין שמועה על דברי הכללי הגמרא, שכן נראה שקושיית הבית יוסף ויסודו הם הם קושיית ויישוב הגמרא במסכת נזיר, שתחילה הקשתה הגמרא שאם התנא פותח בחביב לו אם כן מדוע לא הקדים תחילה בדין ידות, ויישבה הגמרא שבעיקר הדין פותח בדין דאורייתא, ואחר שמזכיר את עיקר הדין, אזי כשפורט את הדין - מקדים תחילה את הנלמד מדרשה מחמת חביבותו. וכתב, שיש ליישב בדוחק, שכוונת הבית יוסף שבאופן שכולל תחילה את הנלמד מהתורה עם הנלמד מדרשה - אף שלא הזכיר בפרטות את הדין הנלמד מדאורייתא, גם זה חשוב 'פתח בדאורייתא' ומיד אחר כך יקדים התנא את פרטי הדין הנלמד מהדרשה, ואין זה ממש כסוגיית הגמרא בנזיר ששם התנא בתחילה פירט והקדים את הדין דאורייתא ורק אחר כך בבואו לפרש מהו הדין הכתוב בתורה ומהו הדין הנדרש, רק אז הקדים את הנלמד מדרשה מחמת חביבותו.

הקדמת תולדת רגל קודם האב כיון דאטיא מדרשא חביבא ליה

ובמשנה במסכת בבא קמא (יז.) תנן: כיצד הרגל מועדת לשבר בדרך הילוכה, הבהמה מועדת להלך כדרכה ולשבר. ובגמרא מבואר ש'רגל' היינו אב נזיקין - כשדרסה ברגליה ממש. ו'בהמה' היינו תולדת

כיון

דאטיא

מדרשא

חביבא

ליה

יום רביעי ו אדר ב

יבמות דף ב

להצטרפות לקבלת החידוש
a8843414@gmail.com

נדיקין - כגון ששברה על ידי גופה או שעררה וכיו"ב בדרך הילוכה. ומוסיפה הגמרא ומקשה לפי זה על דברי המשנה (שם יט:): כיצד השן מועדת לאכול את הראוי לה, הבהמה מועדת לאכול פירות וירקות, והרי שם לא ניתן לחלק בין אב לתולדה, כי אכילת פירות וירקות היא אב. ומיישבת הגמרא: תנא שן דחיה וקתני שן דבהמה, לפי שהיה צד לומר שכיון ששן נלמדת מהכתוב 'ושילח את בעירה' דהיינו בהמתו, אם כן שמא חיה אינה בכלל, וקמ"ל שאף חיה בכלל בהמה. ומקשה הגמרא, שאם כן היה לו לכתוב את הבהמה ברישא, שכן היא עיקר הדין וחיה נטפלת לה. ומיישבת הגמרא: האי דאתיא ליה מדרשא חביבא ליה. שוב מקשה הגמרא, שאם כן גם לענין רגל היה למשנה להקדים את ה'בהמה' לפני ה'רגל' שכן האי דאתיא מדרשא חביבא ליה, ומיישבת הגמרא שרק לגבי שן ששניהם אבות מקדים התנא את החביב לו תחילה, משא"כ לגבי רגל אין דרך לשנות את התולדה לפני האב. ועוד מיישבת הגמרא שבמשנה הקודמת למשנה זו (טו:) תנן 'הרגל מועדת', לכן אף במשנה זו פתח התנא ב'רגל' ולא ב'בהמה'.

הנה מבואר בגמרא שלולי יישובים אלו היה למשנה להקדים את דין ה'בהמה' של תולדת רגל כשמזיקה דרך הילוכה, לפני דין ה'רגל' של היזק הרגל עצמה, כי האי דאתיא מדרשא חביבא ליה, וכדרך שהקדים התנא אין דין 'שן' דחיה לפני שן ד'בהמה'. ותמה ביבין שמועה, לפי חילוקו של הבית יוסף שאין התנא שונה את הנלמד מדרשה אלא באופן שהקדים וכלל תחילה את הדין דאורייתא עם הדין הנלמד מדרשה, אם כן - בשלמא לגבי שן, מובא במשנה תחילה (טו:): "השן מועדת לאכול את הראוי לה" - וכלל התנא בזה כל סוגי שן, דחיה ודבהמה, ואחר כך פירט שן דחיה ושן דבהמה והקדים תחילה שן דחיה. משא"כ לגבי רגל, מובא שם במשנה: "הרגל מועדת לשבור בדרך הילוכה" - ולשון זו נופלת רק על האב ולא על התולדה בשבירת כלים דרך הילוכה, ואם כן כיצד אחר כך תתחיל המשנה ותזכיר את דין התולדה כיון שנלמדת מדרשה, הלא לא כללה תחילה כלל עם הדין המפורש בפסוק, וכיצד תשאל המשנה כיצד הבהמה מועדת, אחרי שלא עסק התנא כלל בדין זה.

ואמנם כבר ביארנו שלכאורה עיקר סברת הבית יוסף היא שאין ראוי לעסוק בדין הנלמד מדרשה קודם שהוזכר עיקר הדין המפורש בכתוב, ולפי זה אין כוונת הבית יוסף כלל להצריך שיהיו כלולים הדין המפורש בכתוב והדין הנלמד מדרשה ברישא, אלא עיקר הקפידא היא שתחילה תעסוק המשנה בעיקר הדין המפורש בכתוב - ואם כן, גם לגבי רגל, כיון שכבר הזכיר המשנה את דין הרגל מועדת לשבור בדרך הילוכה, שוב יכולה המשנה לפרוט בדבריה את דין הרגל הנלמדת מדרשה קודם דין הרגל הכתובה בפסוק. והן אמת שעיקר הערת היבין שמועה במקומה עומדת, מה שייך לומר כיצד הבהמה מועדת, אם לא עסק התנא עד עתה בדין התולדה. אך קושיה זו אינה שייכת לעיקר יסודו של הבית יוסף, שכל הקדמת דבר הבא מדרשה הוא רק אחר שכבר הזכירה המשנה את הדין המפורש בתורה.

כיון דאתיא מדרשא חביבא ליה בשני דברים הנלמדים זה מזה

ובמשנה בסנהדרין (לב.) שנינו: אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות בדרישה וחקירה, שנאמר "משפט אחד יהיה לכם". והקשו התוספות (צב:) שהיה לו להקדים דיני נפשות תחילה, שהרי עיקר דין דרישה וחקירה נאמר בדיני נפשות, כדכתיב (דברים יג) "ודרשת וחקרת", ודרך התנא להזכיר תחילה את הפשוט לו, ואחר כך את הנלמד ממנו. ויישבו, שהתנא אזיל אחר לשונו בפרק ראשון, ששם שנה: דיני ממונות בשלשה ואחר כך דיני נפשות בעשרים ושלשה.

ובספר כסא רחמים יישב על פי הכלל דידן, שדרך התנא להקדים את הנלמד מדרשא תחילה, והביא שכן יישב גם החכם רבי חיים הכהן. ואמנם לפי דברי הבית יוסף לכאורה אי אפשר לומר כן, שהרי כאן לא הקדים התנא את עיקר דין דרישה וחקירה, אלא תכף ומיד כתב את פרטי הדין שדיני ממונות ודיני נפשות בדרישה וחקירה.

ובלאו הכי נראה שאין לדמות הנידון שם לנידון דידן, כי שם נאמר הדין במקום אחד וממנו נלמד למקום אחר, ועל זה הקשו התוספות שהדרך היא להביא מקור הדין תחילה ואחר כך את הדין הנלמד ממנו, ובכה"ג לא מצאנו שיאמרו סברא זו שהקדים התנא את הנלמד מדרשה מחמת חביבותו. ורק באופן שמביא שני דינים נפרדים, כמו דין כינויי נדרים וידות נדרים, או דין בתו וחמותו - אז מקדים את החביב תחילה. ואף שלשון התוספות הוא ש"דרך תנאים בכל מקום דהיה דפשיטא ליה תני ברישא", ומשמע שעיקר סיבת הקדימה היא מחמת שהוא דבר פשוט יותר, וזה שייך גם בנדרים ובט"ו נשים. אך התוספות ממשכים ואומרים "ואותו השני כשבא להשמיענו ששווה לו - שונה אחריו", הרי שהתוספות מדגישים שהטעם להקדים הוא מחמת שזה מקור הדין, ואנו באים לומר שהדבר השני שווה בדינו לדבר הראשון. ונראה שבכה"ג לא שייך לומר שמקדים את החביב.

ג' חלקים במילה - וככל שלא נכתב בפירוש כך גדלה חביבותו

לסיום נציין למה שכתב רבי שלמה זלמן אהרנרייך הי"ד אב"ד שאמלוי בספר תשובותיו לחם שלמה (יו"ד סימן כה), פרפרת נאה על חביבות דבר הנלמד מדרשה. בדבריו הוא עומד על כך שבמצות מילה יש ג' חלקים; חיתוך, פריעה ומציצה. החיתוך, המפורש בתורה שבכתב - נעשה בסכין. הפריעה, שאינה מפורשת בתורה אלא רק מדברי קבלה כפי שדרשו חז"ל (יבמות עא:) מהכתוב אצל יהושע (ה) "ושב מול את בני ישראל שנית" - נעשה בציפורני ידיו. ומציצה, שאינה אלא קבלה ממשנה ודרשת חז"ל - אותה עושים בגופו ממש בפיו. כי ככלל שהדין יותר 'אתי מדרשא' יותר 'חביבא ליה' - וכדרשת חז"ל במדרש שיר השירים על הפסוק "כי טובים דודך מיין" - חביבין דברי סופרים מדברי תורה.

"נראה שאין לדמות הנידון שם לנידון דידן, כי שם נאמר הדין במקום אחד וממנו נלמד למקום אחר, ובכה"ג לא מצאנו שיאמרו סברא זו שהקדים התנא את הנלמד מדרשה מחמת חביבותו"

לתרומות והקדשות ניתן לפנות למייל המערכת כל תרומה מסייעת בהפצה רחבה של הגליון